

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע י

סוכות, תשס"ב
מספר 413מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

סוכה לנצח

אדם מישראל היוצא מביתו אל פנימו, "ראשו ורובו בסוכה" (סוכה ב, ז), מלבד שיקיים המצווה כהלכתה, ישקיע עצמו בעולמה של הסוכה, מיד יגלה שהיא עצמה מעיין מתגבר ובלתי גדלה. נראה שאין סמל כה משוכלל, סמל רב-מערכתי זורם כמו סמל הסוכה. ארכיטיפ לארכיטיפים רבים דומים. ערכו של הסמל הוא בהיקפו ובעומקו. ביכולתו לדובב בו זמנית ענייני פרט וכלל, זמנים שונים משולבים, להעיר כוחות ראשוניים, כוחות בריאה, כוחות עשייה ואצילות, וליצור הדהוד לכיסופיו של האדם מישראל והאדם בכלל.

ישנו קשר מובן מאליו בין הסוכה לחופה ולאווה, למעון, לדירה ולכמעט ניגוד - הבית, דרך משל בפסוקי ישעיהו (ד, ה-ו): "וברא ה' על כל מכוון הר ציון ועל מקראָה, ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה, כי על כל כבוד חָפּה. וסָכָה תהיה לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר".

הסוכה קושרת את מעשה בראשית - שמים כאווה וכחופה, כמו בתהלים (יח, יב): "ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו חשכת מים עבי שחקים" - לטבע ולקדם-ההיסטוריה, לחיי הפרט ולחיי הלאום. הסוכה קרובה לאווה ולמשכן, דפנותיה יכולות להיות מן הצומח, וגגה סכך שלא קיבל טומאה, כולו טבע, אין שם כלי עליו. ואמנם כבר בסמלי המשכן, אותו צריך של עשרים אמה, ידועה המקבילה המדרשית לבריאה-הקוסמוס, חיקוי למעשה בראשית, והמקבילה לעולם הקטן - האדם.

היכולת הנפשית והפיזית של הכלל והפרט להתכלל בסוכה בחג הסוכות ולקראתו, מסוכת המרפסת הקטנה שבבית המשותף, המאפשרת לפעמים רק ראשו ורובו של בעל הבית, ועד סוכת הלוויתן שלעתיד לבוא כמובא בתפילת היציאה מהסוכה, המבטאת את הניצחון האלוקי הסופי על כוחות הרע - התנועה הנפשית הזו, מן היחיד, אל איש ואשתו, המשפחה ואורחיה יחד עם האושפיזין הגדולים כנגד ז' ספירות ומידותיהן, עד סוכה שבה יושבים כל ישראל ה"ראויים לישב בסוכה אחת" (ילקוט שמעוני, אחרי-מות, רמז תקעח), מבטאת את התנועה העמוקה של נשמת היחיד אל נשמת כלל ישראל, וחוזר חלילה.

הערנות לאדירותו של הסמל, לחיפוש אחר שורשיו, שהן אגידת מצוות החג כולן וקישורן לאגודה אחת כמו ארבעת המינים, בסיוע ההלל ושמחת בית השואבה, המסחררים ומרקדים, ואחת לשבע - שמחת זכר הקהל, שבה כלולים כל נשמות ישראל שעמדו בסיני ועדיין הם עומדים-רוקדים עד היום הזה כנגד ומסביב להר הירוק. ואם זוכרים עניין הקרבנות המיוחדים - פְּיֵי החג, עניין ההינצלות משבעים אומות (גוג ומגוג בגימטריא), מה טוב. ואם אדם בעל נפש הוא, יחשוב בזמן שמחתו על כל מה שאסף בשנה ברכוש ובממון ובהצלחה ויתן מחלקו - הן לעניים, בשנה שנוהג מעשר עני, והן כמעשר שני כדי לעטר שוקי ירושלים בפרות, שגם היום, כשירושלים בחורבנה, קיימת מצוות ראיון, ומצוות צדקה עדיין לא בטלה...

החג על מכלול מצוותיו משתלב, כאמור, לאגודה אחת כמו ארבעת רוחותיה - דפנותיה של הסוכה, שגם אם יש לה ארבע דפנות כהלכה, הרי שהיא חייבת בצורת הפתח כדי להזמין האורחים ובני הבית.

העיקר הוא שאיבת הזהות מן הסוכה, ריענונה ברמות שונות של הקיום התודעתי לנוכחות הלכתית-אינטלקטואלית וחילוץ מן הלא-מודעים השונים, הקולקטיביים והפרטיים; כך הופך סמל הסוכה לאנאליזטור של הציבור והיחיד ומאוויהם. יש שיצינו רק את הפלורליזם החברתי, ואולי לא יזכרו כי הסוכה צריכה להיות כהלכה דווקא ולשם ה'; דיי להם בסמל האוניברסלי, גם ללא שכינה. ויש שיזכרו רק את הסוכה הפרטית, ובלבד שתיעשה כהלכה. בשני המקרים אפשר להחמיץ את המצווה ואת משמעותה.

המעקב בתנ"ך, ואפילו רק בחומש עצמו, אחר הסוכות השונות, הן כשם מקום והן כמועד וכמצווה, מעלה את תבנית העומק של הסמל, החל מן הסוכות הראשונות הנזכרות. שהרי יעקב הלך סוכותה ובנה סוכות לצאנו; וכך נכתב בבראשית: "ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית, ולמקנהו עשה סֶכֶת על כן קרא שם המקום סכות" (לג, יז). ובני ישראל נסעו "מרעמסס סֶכֶתה כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף" (שמי' יב, לז). כמובן אלו שני מקומות שונים, אבל שניהם מבדילים את ישראל (יעקב) מן העמים - מצרים ועשו הוא אדום, ושניהם - מצרים ועשו, יחזרו לבמת ההיסטוריה לעתיד בענייני סוכות. כך בפשט הנבואי וכך במדרש. מצרים - עליה לא היה הגשם, אם לא תבוא יחד עם כל הגויים לחוג את חג הסוכות בירושלים כנבואת זכריה: "והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלים ועלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך ה' צבאות ולחג את חג הסוכות" (יד, טז). ואילו יעקב הבטיח לעשו לבוא שעירה אבל בינתיים כמהותו, מהות איש תם יושב אהלים, פנה לסוכות. אבל לעתיד לבוא יפרע את הבטחתו, כפי שכתב רש"י בבראשית (לג, יד):

'עד אשר אבא אל אדני שעירה' - הרחיב לו הדרך, שלא היה דעתו ללכת אלא עד סכות. אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו, והוא לא הלך. ואימתי ילך, בימי המשיח, שנאמר: 'ועלו מושעם בהר ציון לשפוט את הר עשו' (עוב' א, כא).

ומדרשי אגדה רבים יש לפרשה זו.

ביום שבו ילך בית יעקב לחפש את בית עשו, יום הלהבה והקש, בו ביום כאמור בעמוס: "ביום ההוא אקים את סֶכֶת דויד הנפלת, וגדרתי את פּרְצִיהֶן וְהִרְסֵיתִי אֲקִים וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם" (ט, יא).

אבל במדרש - לא יעקב הוא הראשון שעשה סוכות, אלא למעשה אברהם אבינו שישב תחת העץ לאחר שנימול. מן המילים "תחת העץ" לומד המדרש (במדבר רבה פרשה יד ומקבילות, והשווה גם ספר היובלים על סוכת אברהם), שאברהם עשה סוכה:

'והשענו תחת העץ', שעשה להם סוכה, והקב"ה עשה סוכות לבניו ביציאתם ממצרים 'כי בסכות הושבתי את בני ישראל' וגו' (ויק' כג, מג), ובארץ ישראל - 'סֶכֶתָה לראשי ביום נשק', מהו ביום נשק? ביום זיונם של ל"א מלכים, ולע"ל (ולעתיד לבוא) מנין? 'סֶכֶתָה תהיה לצל-יומם' וגו' (יש' ד, ו).

הסוכה הקודמת לסוכתו של אברהם, היא סוכת ההצלה עלי ימים, תיבתו של נח המגינה מפני חורבן העולם והקודמת לה באופן ארכיטיפאלי, היא סוכת גן עדן מקדם, חופת אדם וחווה.

הסוכה היא הצל הנצחי החיובי, צילה דמהימנותא הוא ניגודו של הצל השלילי, החשוך והמחשיך. הסוכה אמורה להבדיל בין היצר הרע, שיישחט לעתיד לבוא על ידי הקב"ה (סוכה נב, א), לבין העולם שלעתיד לבוא שאין בו יצר הרע. המוטיב הזה עולה בענייני שמחת בית השואבה התוחמת את התהום, הוא היצר הרע, והיוצרת את המחיצה - התיקון הגדול שבין הנשים לבין הגברים כדי שהשמחה לה' לא תהפוך לקלות ראש.

לכאורה הסוכה היא הסמל הרך ביותר, הגמיש, הקל, כמעט כחוט שיש לו דופן וגובה בדיני הערובין המצילים על דפנות סוכת השבת, שהיא אינה מקום אלא זמן בלבד ובקושי תחום, ואילו הסוכה היא גם זמן שמחתנו וגם מקום מוגדר ומוגן כסוכת הגנה (מוטיב שהדגיש הראי"ה) ושלום, "סוכת רחמים וחיים ושלום". סוכה כמבנה נשי, במובן של חזרה והגנה - שיבה לרחם, לעומת המקדש, שיכול להיות מודגש כמבנה גברי. הסוכה כקופסה לא קשיחה היא גם הסמל העמיד ביותר בכל הטלטלות ההיסטוריות ורעידות האדמה, היא סמל התחום המוגן בחסד האלוקי: "כי יצפני בסֶכֶת ביום רעה" (תה' כז, ה) - זהו התחום שאותו נוטה

האלוקים כמחסה לעזמו מצינים ופחים, ממלחמת גוג ומגוג ומאימת הגויים ההולכים ופוחתים כפרי החג, ככל שהם אינם נלווים אל עם השם ואינם באים למקדש לחוג את חג הסוכות. הכול מוזמנים אל הפנימיות החיה, אל האינטימיות השורה כל ימי החג. אוהל מועד ככל שהיה צנוע יותר, כך הוא ביטא את ימי הראשית ימי החסד במדבר, ימי הכלולות; ואילו מקדש שלמה ומקדש בית שני הלכו והסתבכו ככל שנהיו עירוניים יותר, קוסמופוליטיים יותר, מפוארים יותר, מתבוללים יותר. הסוכה מאפשרת ממד צנוע של התמודדות נפשית, כמו המשכן שהיה ראשיתו יריעות, ובשילה בית אבנים שתקרתו יריעות, ולאחר מכן מקדש שלמה שחרב. המשכן ניצב כשלב פשוט וטהור בדרך אל הבית, בית האבנים של שלמה והבית השני שהפך לפארו של הורדוס. לא כך יהיה הבית השלישי, שהוא שילוב של הסתירה בין הדומם והצומח. בבית השלישי גובר יסוד המים והצומח, וממילא תחזור השראת השכינה. ככל שהבית כבד יותר בחומר, קשה יותר להחזיקו ברוח. בית הוא מוסד שאמור להיות יציב יותר, אבל הסוכה כדימוי מנצחת. דירת הארעי הופכת באופן פרדוכסאלי לדירת הקבע, דירת הנצח האמיתית, דירה שמעל הזמן. כפי שמנצחים הדימויים החקלאיים את הדימויים העירוניים: הצומח על המים, העץ השתול, התמר, הצדיק מנצח את דימויי האבן. סוכות הוא במהותו הן חג האסיף, חג צאת השנה שעברה, והן חג החרדה והתקווה לברכת העתיד. סמליו וארבעת מיניו קשורים במים ובצומח, פרי עץ הדר (דרשו הודו"ר - מים בלע"ז). ענף עץ עבות, וערבי-נחל מחזירים גם את האדם העירוני העושה סוכתו במרפסת לשבעה ימי RECREATION - יצירתו מחדש, מעין מבוא לתיקון עולם במלכות ש-די. כאמור בתלמוד בבלי (יומא כא, ע"ב):

'ירעש כלבנון פרי' (תה' עב, טז), וכשנכנסו נכרים להיכל - יבש, שנאמר: 'ופרח לבנון אמלל' (נחום א, ד). ועתיד הקדוש ברוך הוא להחזיר, שנאמר: 'פרח תפרח ותגל אף גילת ורנן כבוד הלבנון נתן לה' (יש' לה, ב). וכן נאמר בתלמוד בבלי (ע"ב עה, עא):

עתיד הקב"ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן, שנא': 'התמלא בשׁכות עורו' (איוב מ, לא); זכה - עושין לו סוכה, לא זכה - עושין לו צלצל, שנאמר 'ובצלצל דגים ראשו' (שם); זכה - עושין לו צלצל, לא זכה - עושין לו ענק, שנאמר 'וענקים לגרגרתך' (מש' א, ט); זכה - עושין לו ענק, לא זכה - עושין לו קמיע, שנאמר: 'ותקשרנו לנערותך' (איוב מ, כט); והשאר פורסו הקב"ה על חומות ירושלים וזיוו מבהיק מסוף העולם ועד סופו, שנאמר: והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך" (יש' ס, ג).

פרופ' הלל וייס

המחלקה לספרות עם-ישראל